

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

УДК 070(477.84)"1900/1908"
DOI: 10.33402/nd.2021-9-3-16

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ

*доктор історичних наук, професор
завідувач кафедри історії України*

*Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка
доцент кафедри мобілізаційної, організаційно-штатної,*

кадрової роботи та оборонного планування

Національної академії сухопутних військ ім. гетьмана П. Сагайдачного

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4969-052X>

ResearcherID: H-4431-2017 (<http://www.researcherid.com/rid/H-4431-2017>)

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57203399830>

e-mail: vilnickiy@gmail.com

Володимир СТАРКА

*доктор історичних наук, доцент
доцент кафедри історії України,*

археології та спеціальних галузей історичних наук

Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0213-9298>

Researcher ID: AAB-9856-2020 (<http://www.researcherid.com/rid/AAB-9856-2020>)

e-mail: starka1980@tnpu.edu.ua

СТРАЙКИ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ 1902–1903 РОКІВ ЯК ЗАСІБ БОРотьБИ ЗА ЕКОНОМІЧНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ПРАВА¹

На основі попередніх напрацювань дослідників, із залученням матеріалів періодичної преси, опублікованих спогадів очевидців та учасників подій висвітлено страйкову боротьбу сільського населення Східної Галичини за покращення соціально-економічного становища в 1902–1903 рр. Проаналізовано суспільно-політичні й соціально-економічні умови життя галицького селянства імперії Габсбургів, зокрема встановлено, що основним його заняттям було землеробство. Зазначено, що попри те, що сільськогосподарська продукція доволі

¹ Стаття містить результати досліджень, проведених за грантом Національного фонду досліджень України «Аграризм: селяноцентричний феномен Української революції 1917–1921 рр.» (реєстраційний номер 2020.02/0120). The article contains the results of research conducted under a grant from the National Research Fund of Ukraine «Agrarianism: the Peasant-centric Phenomenon of the Ukrainian Revolution of 1917–1921» (registration number 2020.02/0120).

дорого коштувала на європейських ринках, мешканці галицьких сіл жили в умовах тотальної бідності через наявну в регіоні систему земельної власності й економічних відносин, яка залишала всі доходи в руках когорта польських дідичів. Констатовано, що відсутність реакції на прохання селян підвищити плату за виконану роботу в поміщицьких мастках призвела до масових селянських страйків, перший із яких відбувся в розпал жнив 1902 р. у с. Куровичі поблизу Перемишлян. Встановлено, що загалом селянські страйки охопили 13 повітів Східної Галичини, а страйкарів підтримало греко-католицьке духовенство, представники українських націонал- і соціал-демократів; водночас лідери москвофілів, побоюючись, що селянська боротьба перекинеться на територію Російської імперії, закликали до припинення боротьби, як і римо-католицькі священники.

Зазначено, що імперський уряд вирішення питання припинення страйкового руху віддав на розсуд місцевої влади, яка повністю перебувала під впливом польських землевласників, а для придушення повстання було залучено не лише сили місцевих жандармів, а й угорські військові підрозділи. Встановлено, що в розпал жнив близько 4 000 селян заарештовано, що поставило під загрозу подальше виживання їхніх родин. З'ясовано, що після втручання у ситуацію депутатів австрійського парламенту вдалося досягти компромісу, коли більшість вимог страйкарів задовольнили. Відтак констатовано, що страйковий рух українських селян показав: вони не лише можуть відстоювати свої соціально-економічні права, а також, що зародилася доволі потужна політична сила, чию думку повинні брати до уваги урядові кола.

Ключові слова: селянство, страйки, Східна Галичина, боротьба.

Соціально-економічні трансформації пострадянських країн Східної Європи зумовлюють потребу вивчення історичного досвіду боротьби українського народу за свої політичні й економічні права, оскільки здобутий раніше історичний досвід продовжує суттєво впливати на «практичні дії учасників будівництва нового порядку, а відтак визначати межі вірогідних наслідків»². Вивчення локальної історії дає сучасникам розуміння, чому населення того чи того регіону в той чи той спосіб реагує на суспільно-політичні перетворення.

Актуальність наукового дослідження у тому, що попри значний пласт публікацій з історії Східної Галичини початку ХХ ст. життя сільського населення залишилося поза увагою. Наукова розвідка дає змогу подивитися на боротьбу за покращення умов життя мешканців цієї території очима простих селян.

Значна частина наукових праць означеного періоду присвячена дослідженню польсько-українського протистояння на теренах Східної Галичини крізь призму діяльності польських та українських політичних партій, громадських товариств³.

² Herbert K., Zdenka M., Rodoslaw M., Gabor T. Historical legacies and strategies of democratization: pathways toward post-communist polities. In: Post-communist party systems: competition, representation and inter-Partycooperation. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. С. 19–41.

³ Михальський Ю. Польські політичні партії та українське питання в Галичині на початку ХХ ст. (1902–1914). Львів, 2002. 166 с.; Савчук Б. Просвітницька та соціально-економічна діяльність українських громадських товариств у Галичині (остання третина ХІХ – кінець 30-х років ХХ ст.). Івано-Франківськ: Плай, 1999. 137 с.; Красівський О. Галичина у першій чверті ХХ ст.: проблеми польсько-українських стосунків. Львів: Вид-во ЛФУАДУ, 2000. 411 с.

Етносоціальні відносини українців, поляків і євреїв на теренах Східної Галичини розкрито в монографіях Богдана Гудя та Івана Монолатія⁴. Побутові аспекти життя сільського населення висвітлено в публікаціях Болеслава Лімановського (Bolesław Limanowski), Івана Франка, Костянтина Курилишина, а також спогадах Яна Лося, Андрія Чайковського, Александра Гранаха⁵. Хронологію подій та прізвиська активних учасників селянських страйків дізнаємося із хроніки подій, опублікованих на шпальтах польськомовних газет «Czas», «Naprzd», «Gazeta Narodowa» та україномовного часопису «Діло».

Теоретико-методологічні засади дослідження ґрунтуються на принципах об'єктивності, історизму, версифікаційної достовірності. Зазначені принципи історичного пізнання реалізовано через застосування проблемно-хронологічного, статистичного методу, аналізу, синтезу й інших методів наукового пошуку. Обов'язковим, на нашу думку, було залучення специфічних прийомів і методів суміжних наук – юриспруденції, політології, соціології та етнографії.

Регіональний підхід до вивчення історії повсякдення дає змогу глибше та різносторонньо розкрити територіальні й соціальні особливості, що суттєво вплинули на специфіку поведінки членів соціальної групи. Особливість східногалицького села – мала площа орної землі при значній кількості населення. Земля, чи то пак володіння нею, неабияк вплинуло на свідомість і світогляд місцевих мешканців. Тому мрією кожного галицького господаря було мати якомога більше землі та відчувати себе її власником. Цим бажанням можна пояснити яскраво виражений індивідуалізм і небажання жити та працювати у великому колективі.

Мета публікації полягає у відтворенні цілісної картини використання страйків, як одного з елементів боротьби українського селянства Східної Галичини за економічні та політичні права.

Для об'єктивного вивчення предмета дослідження важливий принцип конкретного аналізу визначеного явища в певних умовах. Його застосування дає змогу побачити взаємозв'язок явищ, що визначаються тогочасним станом суспільно-політичної ситуації. Відтворення елементів повсякденного життя сільського населення відбувалося із чіткою опорою на автентичні факти, розглядаючи їх у сукупності як позитивних, так і негативних явищ. Зокрема, автори використовували матеріали і україно-, і польськомовної преси, щоб побачити інтерпретацію одних і тих самих подій різними

⁴ Гудь. Б. З історії етносоціальних конфліктів. Українці й поляки на Наддніпрянщині, Волині й у Східній Галичині в XIX – першій половині XX ст. Харків: Акта, 2018. 482 с.; Монолатій І. С. Політична участь етнічних акторів пізньогабсбурзьких Галичини і Буковини. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2012. 432 с.

⁵ Limanowski B. Galacya przedstawiona słowem i ołowkiem. Lwów: Księgarnia Polska, 1892. 152 s.; Франко І. Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині. *Іван Франко. Зібрані твори: у 50-ти т.* Київ: Наукова думка, 1986. Т. 47: Історичні праці (1898–1913). С. 7–123; Курилишин К. Часопис «Діло» (Львів, 1880–1939 рр.): матеріали до бібліографістики. Дрогобич: Коло, 2018. Т. 4: 1900–1904 рр. 824 с.; Лось Я. С. Українська справа у спогадах, листуванні й публіцистиці. *Вибрані твори / упоряд., наук. ред., комент.: М. Маршал, С. Вуйтович; післям. М. Лося; пер. з пол. В. Ф. Сагана.* Київ: Ніка-Центр, 2018. 340 с.; Андрій Чайковський. *Спогади. Листи. Дослідження: у 3-х т. / упоряд.: Б. З. Якимович, З. Т. Грень, О. В. Седляр; редкол.: Б. З. Якимович (голова) та ін.* Львів, 2002. Т. 1. 514 с.; Гранах А. *Ось іде людина: автобіографічний роман / пер. з нім. Г. Петросаняк.* Київ: Вид-во Жупанського, 2012. 333 с.

сторонами конфлікту. Для кращого розуміння предмета дослідження пропонуємо проаналізувати чинники, що призвели до селянського страйку.

В економічних планах австрійського уряду Східній Галичині відводилася роль своєрідного сільськогосподарського придатку до промислово розвинених західних регіонів імперії⁶. Польський історик Б. Лімановські зазначав, що землеробство становить головне, чи найважливіше, заняття населення. Щоправда, воно перебуває на доволі низькому ступені розвитку і приносить мало прибутку через наявну систему земельної власності⁷.

Суспільно-політичні та соціально-економічні перетворення середини XIX ст. в імперії Габсбургів мали на меті підвищити рівень життя підданих, а відтак зменшити політичну напругу, що надалі повинно було не допустити повторення кризи 1848 р.

Скасування панщини в Австрійській монархії означало зародження нового типу соціально-економічних відносин в аграрній сфері. За задумом авторів, реформи мали створити передумови для подальшого розвитку ринку землі й вільнонайманої праці. У Східній Галичині, відповідно до законів від 17 квітня і 9 серпня 1848 р., не лише звільнено селян від панщинних повинностей, а й надано їм права громадян держави та підтверджено право власності на земельні наділи, якими ті користувалися на правах спадковості. Натомість законодавці передбачили повну компенсацію селянами 20-кратної вартості всіх річних повинностей на користь дідичів. Також галицька шляхта зберегла у власності маєтки, а завдяки певним маніпуляціям додатково отримала майже всі ліси та пасовиська, за користування якими селяни були змушені платити чи відробляти⁸. За визначенням Тита Войнаровського, нові відносини «захопили галицьких селян неприготованими і безрадними»⁹.

Водночас на території Східної Галичини домінування польської шляхти не було піддано жодній ревізії. В аграрному регіоні більшість орної землі продовжувала належати польським латифундистам, що зумовлювало не лише соціальну, а й національну напругу.

Наприкінці XIX ст. 21-му польському поміщикові належало 471 тис. га ґрунтів, тоді як власниками дрібних наділів (від 3 до 5 моргів) були 2,3 млн здебільш українських селян¹⁰. Водночас 2,7 млн українських селян зовсім не володіли земельними ділянками чи мали незначні наділи, які професор права Тадеуш Пілат (Tadeusz Pilat) зараховував до категорії «володіння без прибутку». Зазвичай таких людей називали «халупниками» чи «комірниками», різниця між групами полягала в тому, що перші мали власне помешкання, а другі проживали в господарських приміщеннях роботодавців¹¹.

Ян Лось зазначав, що у Східній Галичині «утворилася система господарювання, звана “на пайку”, завдяки якій малоземельний селянин входив у володіння певною

⁶ Демкович-Добрянський М. Українсько-польські стосунки у XIX сторіччі. Мюнхен, 1969. С. 88.

⁷ Limanowski B. Galacja przedstawiona słowem i ołówkiem. S. 81.

⁸ Стеблій Ф. І. Селянська реформа 1848 р. в Галичині, на Буковині та Закарпатті. *Енциклопедія історії України*: у 10-ти т. Київ: Наукова думка, 2012. Т. 9. С. 518.

⁹ Войнаровський Т. Вплив Польщі на економічний розвій України-Руси. Історично-економічна розвідка. Львів: Накладом автора з друкарні Наукового Товариства імені Шевченка. 1910. С. 46.

¹⁰ Гудь Б. З історії етносоціальних конфліктів. Українці й поляки на Наддніпрянщині, Волині й у Східній Галичині в XIX – першій половині XX ст. Харків: Акта, 2018. С. 311.

¹¹ Limanowski B. Galacya przedstawiona słowem i ołówkiem. S. 83.

часткою зерна й соломи та сіна з поля й лук фільварку, не відчуваючи при цьому тягарів податків і не піддаючись жодному ризику, бо господарство “на пайку” полягало у використанні малоземельного селянина лише при інвентарі. Уся інша господарська діяльність і весь ризик утрат і неврожаїв лягали винятково на власника маєтку»¹². У цій нехитрій схемі проблема полягала в тому, що власники маєтків не завжди адекватно оплачували найману працю галицьких селян. Отець Т. Войнаровський наголошував, що після скасування панщини галицьких селян «визискують десь не о много менше, як за часів панщини», коли землевласники доволіно трактують розцінки за земельні роботи, які виконують наймані працівники¹³.

Ситуацію ускладнювала й та обставина, що український селянин практично не мав змоги придбати земельний наділ. Український адвокат А. Чайковський у спогадах зазначав, що коли хто з польських дідичів «відважився продавати землю українським хлопам, того вважали за зрадника польського народу... Українцям не дозволено заснувати парцеляційного банку, який би допомагав українським хлопам купувати обшарницьку землю... Як коли повелося українським хлопам розпарцелювати якого обшарника, то лише бічними дорогами і то дуже коштовними, а іменно, що село купував який адвокат або спілка і відпродував хлопам з великим для себе баришем»¹⁴.

Галицькі дідичі мешкали у своєму закритому світі. Часто між маєтком дідича та помешканнями його сусідів – українських селян – лежала прірва. Відомий актор А. Гранях, уродженець с. Вербівці, яке розташовувалося поблизу м. Городенки, у спогадах писав, що селянські низькі хати були криті соломною, коричнево-чорною від пічного диму. Лише один будинок був білим та з дерев'яним дахом. «Це був дім місцевого поміщика, для нас чужий і далекий. Між поміщиком і селом була стіна. Це був інший світ. Він, його дружина, його діти і навіть його працівники ніяк не перетиналися з нами». Іншою була й мова – польська. Автор спогадів згадував, як сусідський хлопчик Микола казав мамі: «Ах, мамо, біла булка з маслом – це так смачно! Тобі звідки це відомо, синку? Я лише бачив, як її їв син поміщика»¹⁵.

Про зверхнє ставлення польської шляхти до українських селян писав у «посланні до українських жовніврів» А. Чайковський. Серед іншого він зазначав, що у ставленні до українського селянина польські можновладці завжди говорили: «Йди, хлопе, додому». «Йди, хлопе, додому», – говорили хлопам в податковій уряді, коли заплатив податок. «Йди, хлопе, додому», – говорили польські професори хлопській дитині, коли її перекинули при вступних екзамені до гімназії, як дитина не вмiла по-польськи говорити; та ще додавали: «Нащо хлопам науки – для него досить вилів та ціпа. Але як позганяли лянштурмаки хлопів на панський лан робити панщину, то дідич не казав “йди, хлопе, додому, а я собі сам найму людей до роботи”»¹⁶.

Українські селяни із притаманною їм терпеливістю сподівалися, що цісар та віденські урядовці обмежать сваволю дідичів. У підписаній руськими послами і греко-католицьким митрополитом Литвиновичем петиції від 5 серпня 1861 р. ззна-

¹² Лось Я. С. Українська справа у спогадах... С. 41.

¹³ Войнаровський Т. Вплив Польщі на економічний розвій України-Руси... С. 57.

¹⁴ Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження... С. 342.

¹⁵ Гранях А. Ось іде людина... С. 13.

¹⁶ Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження... С. 339.

чено: «... наш хлоп привик до всякого утиску. Видно, що теперішній утиск сильно збільшився, коли змушує хлопа покидати дім, господарство, жінку і дітей і не страхатися далекої подорожі до Відня, аби знайти у свого цісаря те право й оборону, яких не може знайти в краю»¹⁷.

У редакційній статті часопису «Діло» в характеристиці місцевого селянства вказано, що «русин дуже чутливий. Надмірна чутливість все одно, що плаксивість. А скільки разів ми плачемо над щербатою нашою долею і зложивши руки чекаємо спасіння згори, і коли в наше віконце засвітить сонце»¹⁸.

Коли ж стало очевидно, що обмежувати сваволлю польських дідичів ніхто не буде, соціально-економічна та суспільно-політична ситуація у галицькому селі почала набувати загрозливого виміру. Правник Степан Баран зазначав, що з моменту, коли селяни стали власниками землі в 1848 р., половина українських селянських господарств були меншими 5 га, тобто не «самовистарчальні», а відтак «ясно можна було побачити цілковиту пролетаризацію галицьких селян»¹⁹. Цілком очевидно, «сільський пролетаріат» легко міг піддатися на різні політичні маніпуляції.

Ян Лось наголошував, що у Східній Галичині на початку ХХ ст. «руський селянин ще не дуже реагував на суто національні гасла, він знав, що розмовляє по-руськи та що ходить до церкви, а римо-католицький селянин ходить до костелу й частіше, ніж він, говорить польською. Він не відчував неприязні до польського селянина... Якщо він мав якусь програму чи ідеал, то скоріш економічний, ніж національний... До польського землевласника він ставився без ентузіазму, але не обов'язково з ненавистю»²⁰.

Загострило ситуацію прийняття Галицьким сеймом у 1901 р. закону про парцеляцію поміщицьких маєтків, що банкрутують, на користь колоністів із Західної Галичини²¹. Це рішення ввело в розпач тисячі українських селянських родин.

Реагуючи на ситуацію, що складалася у галицькому селі, один із лідерів Української націонал-демократичної партії (УНДП) В'ячеслав Будзинівський під час Народного з'їзду, що відбувався 25–26 грудня 1901 р. у Львові, виголосив доповідь, у якій закликав вести проти агресивної політики політичних противників гостру боротьбу через страйки й бойкот. Саме В. Будзинівський уперше запропонував вести політичну боротьбу ірландським страйком і бойкотом²².

Загострення суперечностей між працедавцями та найманими працівниками, які вимагали покращення умов праці, скорочення тривалості робочого дня і збільшення оплати праці призвели до посилення страйкового руху. Зокрема, у травні–червні 1902 р. страйкували близько 5 000 львівських робітників будівельних спеціальностей²³.

У розпал жнив 1902 р. у Східній Галичині розпочалися масштабні селянські страйки, спричинені низькою оплатою праці найманих робітників у фільварках.

¹⁷ Франко І. Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині. С. 102.

¹⁸ Теперішня пора і русини. *Діло*. 1880. 5 (17) січня. С. 1.

¹⁹ Українська загальна енциклопедія. Книга знання: у 3-х т. / гол. ред. І. Раковський. Львів; Станіславів; Коломия: Рідна школа, 1933. Т. III. С–Я. С. 955.

²⁰ Лось Я. С. Українська справа у спогадах, листуванні й публіцистиці... С. 41.

²¹ Демкович-Добрянський М. Українсько-польські стосунки у ХІХ сторіччі. С. 92.

²² По стрейках. *Діло*. 1902. Додаток до ч. 188 і 189. 6 листопада. С. 1.

²³ Курилишин К. Часопис «Діло» (Львів, 1880–1939 рр.)... С. 24.

Зокрема, чоловіки отримували від 30 до 60 сотиків, жінки – 20–30 за 18-годинний робочий день²⁴. Водночас робітники змушені були брати зі собою у поле харчі, що тягнуло з бюджету сільської родини додаткові видатки.

Натомість 20 червня 1902 р. першими припинили сільськогосподарські роботи найняті селяни в поміщицьких маєтках с. Куровичі, що поблизу Перемишлян, і с. Чижиків біля Винник²⁵. Коли управителі маєтків спробували найняти інших, відбулися перші сутички між страйкарями та жандармерією. Як наслідок «хлопські страйки» поширилися на суміжні райони Східної Галичини. Редакційна стаття львівського україномовного часопису «Діло» повідомляла читачам: «... маємо нині страйковий рух, що охопив більшу половину Поділля та наче повинь розливається по щораз більшим просторі Східної Галичини. Страйк охопив 13 повітів: Тернопільський, Збаражський, Скалатський, Брідський, Гусятинський, Заліщицький, Чортківський, Терехівський, Золочівський, Перемишлянський, Бобрецький, Львівський, Городецький...»²⁶.

У с. Якторів Перемишлянського повіту під час спроби припинити страйк селяни закидали камінням жандарма та кількох гусарів. Відтак двоє селян отримали важкі поранення голови від шабель військових²⁷.

Українські політичні партії висловили підтримку страйкарям. Народний комітет УНДП назвав страйк законним і загальноприйнятим способом боротьби за свої права та закликав селян зберігати безумовний спокій і не піддаватися на жодні провокації²⁸. Крім того, закликали українську інтелігенцію не стояти осторонь – допомагати українському селянству, а також нагадали повітовим організаціям УНДП про потребу опікуватися страйковими комітетами²⁹.

Галицькі русофіли виступили проти страйку, побоюючись, що він перекинеться на територію Російської імперії. Представники москвофільської «Руської Ради» назвали селянський страйк «роботою дурисвітів соціалістів всілякої масті» і закликали руських селян не слухати «тих підлих агітаторів, бо ті наразять їх на дуже шкідливі наслідки»³⁰.

Народний комітет УНДП опікувався збором матеріалів для роз'яснення економічних причин страйків і спорядив спеціальні слідчі комісії на місця для фіксації дій влади, зокрема судів, військ, жандармерії, щодо страйкарів. Для захисту селян, які зазнали судових переслідувань за активну участь, організовано безкоштовну адвокатську допомогу в Бережанах, Золочеві, Львові, Станіславі, Тернополі³¹.

Крім політичних партій, активно долучилися до підтримки страйкового руху видатні громадсько-політичні діячі Східної Галичини, серед них Семен Вітик, В'ячеслав Будзиновський, Кирило Трильовський тощо.

²⁴ Любомир. Селянський бунт у Галичині 1902–1935. У 30-ліття великого селянського страйку. Скрентон, 1935. С. 3.

²⁵ Хлопські страйкові заворушення коло Львова. *Діло*. 1902. 13 (26) червня. С. 2.

²⁶ Хлопські страйки в Східній Галичині. *Діло*. 1902. 11 (24) липня. С. 1.

²⁷ Strajk rolny. *Gazeta Narodowa*. 1902. 4 sierpnia. S. 2.

²⁸ Демкович-Добрянський М. Українсько-польські стосунки у XIX сторіччі. С. 97.

²⁹ Хлопські страйки в Східній Галичині. С. 1.

³⁰ Хлопські страйки. *Діло*. 1902. 23 липня. С. 1.

³¹ Курилишин К. Часопис «Діло» (Львів, 1880–1939 рр.). С. 25.

Семен Вітик підготував детальну інструкцію про те, як поводити себе селянам під час страйку, яку поширювали у вигляді окремої брошури. Зокрема, «перечитання книжечки С. Вітика стало приводом до страйку» у с. Озеряни, що поблизу Чорткова, та с. Манаїв Золочівського повіту³².

Активним учасником й організатором страйкового руху був і К. Трильовський. Як зазначав Василь Стефанік: «Трильовський впливає на мужиків хвилию, лицем своїм, руками і загонистою завзятістю. Чоловік він є хвили... Вже такий придався. Я би Трильовського хотів бачити лиш агітатором...»³³.

Громадські діячі виступали не лише у якості організаторів страйкової боротьби, а й виконували місію посередників між страйкарями і дідичами. У с. Швайківці та Угряні Чортківського повіту за посередництва посла Галицького сейму Йосипа Гурика вдалося досягти угоди, згідно з якою селяни отримуватимуть 9-й сніп жита, 10-й пшениці та ярини. Грошову оплату підняли для чоловіків із 30 сотиків до 70, жінкам – з 18 до 40³⁴.

Мали місце і трагікомічні ситуації. Мешканці с. Глусте і Лисовець звернулися до начальника станції у Глустім п. Бема із проханням, «щоб уложив і вислав депешу до нашого цісаря». Той із цікавості вислухав селян, а потім повідомив, що «його телеграф іде лише до Заліщик, нехай собі шукають іншої станції телеграфічної». Ті розійшлися по домах і більше жодної депеші не писали³⁵.

Страйковий рух спричинив значне занепокоєння як серед галицьких дідичів, так і орендарів та управителів маєтностей. Поміщики намагалися представити страйки як початок революції, що може охопити не лише Східну Галичину, а й усю монархію. Польські поміщики просили допомоги в місцевої влади, іноді вдаючись до доволі радикальної риторики. Польський шляхтич п. Вівен під час зустрічі з намісником Галичини ствердив: «... коли не зробите самі порядку з українськими гайдаками, то ми відкличемося до російського царя». Щоправда, згодом публічно відкликав заяву. Подібні висловлювання представників великих землевласників публікувала на своїх шпальтах польськомовна газета «Час»³⁶.

Частина польських консервативно налаштованих землевласників вирішила відправити делегацію до міністра-президента Цислейтанії (і за сумісництвом міністра юстиції) Ернеста фон Кербера (Ernest von Koerber). Останній вислухав делегатів, однак наголосив, що влада у Східній Галичині має досить засобів для запобігання розгортанню страйкового руху. Водночас зазначив, що поміщикам варто вдатися до поступок українським селянам³⁷.

Отримавши карт-бланш, галицька адміністрація обрала тактику недопущення порозуміння між дідичами й селянами, нівелювання усіх успіхів страйкарів і перенесення гніву страйкарів за поразку на українську інтелігенцію та духовенство. Влада

³² Хлопські страйки. *Діло*. 1902. 8 (21) липня. С. 1; Хлопські страйки. *Діло*. 1902. 9 (22) липня. С. 1.

³³ Стефанік В. Повне зібрання творів: у 3-х т. Київ: Вид-во академії наук Української РСР, 1954. Т. 3: Листи. С. 74.

³⁴ Хлопські страйки. Чортківщина. *Діло*. 1902. 10 (23) липня. С. 1.

³⁵ Хлопські страйки. *Діло*. 1902. 12 серпня. Додаток до ч. 168/169. С. 1.

³⁶ До білого царя. *Діло*. 1902. 30 серпня (12 вересня). С. 1.

³⁷ Хлопські страйки. Чортківщина. *Діло*. 1902. 10 (23) липня. С. 1.

вдалася до безпрецедентного терору. Жандармерія здійснювала арешти селянських делегатів для переговорів. Дідичі під тиском адміністрації розривали попередні домовленості зі селянами. Польські послы закликали дідичів більше не платити жодного сотика українським селянам, натомість збільшувати чисельність польських найманих робітників із Західної Галичини, хоч і дорожчих³⁸.

Польські священники з амвонів костелів призивали селян зупинити страйк, погрожуючи божими карами. Як зазначено в повідомленні часопису «Діло»: «... найкращу проповідь проти страйку виголосив ксьондз Солтис з Біща, знаний зо склянки та келишка і так званої бабської політики. Крім того, відтягає людей при сповіді від бунту». Подібні проповіді мав ксьондз Філяковський у с. Будилів та польський сотрудиник костелу в м. Бережани. Водночас у Золочівському повіті старостинський комісар Слонецький рекомендував жандармам «у неділю стати побожними» та піти в церкви по селах і слухати, чи «попи у проповідях не будуть чогось говорити у справі страйків». Коли будуть такі розмови, то таких священників рекомендував арештовувати³⁹.

На допомогу жандармерії галицька адміністрація для придушення страйків залучила військові підрозділи угорських уланів, щоб місцеве населення не мало змоги з ними порозумітися. Це призвело до розгулу вакханалій військових.

Весь тягар з утримання уланів несли не дідичі, чій маєтності вони охороняли, а прості селяни. У с. Перепельники Золочівського повіту жовніри намагалися забрати конюшину для своїх коней з обійстя господаря Гринцишина. Дружина селянина, щоб не віддати, вляглася на ній із малою дитиною на руках. Як наслідок жінку доставляли до суду в м. Зборів два жовніри в супроводі шести гусарів. У брата господаря також забрали конюшину, на оборону якої стала дочка. Як вказано у статті часопису «Діло»: «... батько зі страху, щоб жандарми і гусари не ескортували його дочку, сам допровадив її до суду»⁴⁰. У с. Нагірянкя Чортківського повіту військо «порозпихали» по обійстях українських селян так, що «всі шопи, стодоли чи стайні були переповнені військом, і господарі не мали де тримати худоби, ні до чого звозити жнива». Як зазначав дописувач часопису «Діло»: «... у вечері, одразу після прибуття дано жовнірам горілки». В одного господаря пішло «під коні чверть великого стога конюшини, другому закрали жовніри з кошниці кукурудзу, третьому забрали всьо жито з поля і постелили під коні. У іншого господаря здерли жовніри стріху з стодоли на підстилку для коней». На другий день вояки намагалися згвалтувати 28-річну вдовицю, розбивши двері її хати, «так, що нещаслива заледве встигла втекти через вікно хати, де залишила дрібні свої діти»⁴¹.

Траплялися і більш трагічні ситуації. У с. Убиня делегація селян вийшла зустрічати посла Ернеста Брайтера (Ernest Breiter). У якийсь момент під'їхала група гусарів, командир яких звернувся незрозумілою для них мовою. Ті, не знаючи, що відповісти, промовчали. Не розібравшись у ситуації, офіцер наказав солдатам атакувати. Як наслідок, гусари почали рубати селян шаблями, коли ж ті стали втікати полями й городами, влаштували погоню і в запалі вдиралися до сільських хат. У домі селянина

³⁸ Демкович-Добрянський М. Українсько-польські стосунки у XIX сторіччі. С. 97.

³⁹ Хлопські стрейки. *Діло*. 1902. 7 серпня. Додаток до ч. 164/165. С. 2.

⁴⁰ Стрейкові матеріали. *Діло*. 1902. 7 серпня. Додаток до ч. 164/165. С. 2.

⁴¹ Стрейкові матеріали. Чортківщина. *Діло*. 1902. 7 серпня. Додаток до ч. 164/165. С. 2.

Івана Чмоли жовніри побили не лише присутніх людей, а й важко травмували новонароджену дівчинку. Зупинив вакханалію приїзд посла⁴².

Арешти і сваволя військових та жандармерії у селах Східної Галичини змусили посла австрійського парламенту Е. Брайтера звернутися телеграмою до міністра юстиції із проханням звільнити частину затриманих селян, щоб ті закінчили збір урожаю, інакше їхні родини загинуть від голоду⁴³. Відтак частину затриманих на час слідства відпустили. Водночас під вартою залишалося близько 4 000 учасників страйків⁴⁴.

Підбиваючи підсумки селянських страйків 1902 р., редактори часопису «Діло» відзначали, що загалом боротьба закінчилася перемогою селян: у 75 % випадках цілковитою, у 20 % громад так і не домовилися із землевласниками і страйки тривають, у 5 % страйкарі не добилися жодних поступок та повернулися до праці на старих умовах.

Селяни добилися підвищення грошової платні від 60 до 100 %, а в окремих випадках на 120 %. А ще й зменшення ціни на паливо, право випасати худобу в лісах та стернях поміщицьких землеволодінь⁴⁵.

Щоб унеможливити селянські бунти в майбутньому, галицька шляхта, об'єднана навколо цісарсько-королівського Господарського товариства у Львові, на зборах 5 березня 1903 р. прийняла рішення сприяти працевлаштуванню немісцевої робочої сили, збільшити використання техніки, запровадити антистрайковий податок (півкрони з морга поміщицької землі)⁴⁶.

Незважаючи на вжиті заходи, влітку 1903 р. селянський страйк спалахнув із новою силою – селяни продовжували вимагати покращення умов праці та підвищення платні⁴⁷.

Мешканці с. Вербиця Равського повіту розпочали страйк після двотижневої сльоти під час косовиці. Місцеві жандарми відмовилися допомагати дідичу Ромерові, і той змушений був шукати допомоги в постерунку с. Вербівці. «Прихід жандармів наполохав трохи хлопів», і це допомогло Ромерові збільшити платню косарям на 20 сотиків, хоча селяни просили 70, без харчу. Жандарми «спацерували» собі по селі, наглядали за розрахунком зі селянами, але нікого не арештовували, оскільки «нарід заховував класичний спокій». За кілька днів застрайкували вже «мазури», які пішли до Рави скаржитися у старостовство. Причина страйку полягала в тому, що дідич у контракті записав, що вихідці із Західної Галичини, здебільша русини, повинні працювати на руські свята. Розуміючи, що такі найми надто дорого йому коштують, почав давати робітникам щораз гірше харчування. Зокрема, що третій день не давав хліба, перепрошуючи, «що добре не змелене». У результаті дідич Ромер не лише підвищив плату наймитам, а й змушений був утримувати власним коштом чотирьох жандармів. Селяни зазначають, що дуже скупому дідичу «то дуже не на руку». Щоби відігратися, Ромер поскаржився у старостовство на місцевого пароха

⁴² Хлопські стрейки. *Діло*. 1902. 7 серпня. Додаток до ч. 164/165. С. 1.

⁴³ По стрейках. *Діло*. 1902. 6 вересня. Додаток до ч. 188/189. С. 1.

⁴⁴ Любомир. Селянський бунт у Галичині. С. 9.

⁴⁵ По хлопских стрейках. *Діло*. 1902. 13 (26) серпня. С. 2.

⁴⁶ Курилишин К. Часопис «Діло» (Львів, 1880–1939 рр.)... С. 25.

⁴⁷ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. Львів: Накладом власним з друкарні оо. Василян у Жовкві, 1926. С. 380.

о. Жука, з яким до того жив «дуже приязно». Офіційна влада передала справу на розгляд греко-католицькому єпископові, а той – деканатському уряду. 14 липня місцевий декан вислухав пояснення пароха і місцевих селян. Як наслідок пароха виправдали, оскільки о. Жук до страйку «цілковито не мішався».

Водночас о. Волошинський, парох із сусіднього села Махнова, за чотири дні з початку страйку (коли вже його не було) приїхав із посесором (орендарем землі) Ромера Росцішевським із Махова «на чолобитню», і пообіцяв «на понеділок перед св. Іваном надати 100 робітників». Але «посрамився дуже», бо дідич за факторство подякував, але сказав, що справи зі селянами полагодив⁴⁸.

У с. Жизномир Бучацького повіту після відмови місцевого посесора Корнбліка збільшити плату на час жнив розпочався страйк. Щоб підтримати родини страйкарів, багаті селяни створили фонд взаємодопомоги. Найбагатший у селі господар Г. Дмитрів наголосив, що селяни повинні самі собі допомагати у страйку і «хто лиш має троха стиду, нехай запоможе біднішого. Нехай нам ся здає, що збіжжя, яке даємо бідним вибив град або знищила посуха». Збори ухвалили рішення: «... хто що мав дати страйкарям, нехай принесе до страйкового комітету». Коли в село приїхав комісар Я. Новотний «із безліччю жандармів», форналі (особи, які працювали у фільварку на постійній основі) показали стухлу кукурудзу, якою харчував їх посесор, і відтак не пішли працювати⁴⁹. Відтак орендар змушений був підняти плату.

Селянські страйки тривали у с. Новики і Бердиківці Заліщицького повіту, Вишнівчик і Бурканів Підгаєцького повіту, Тростянець, Мисколизів, Задарів Борщівського⁵⁰.

Із закінченням жнив страйковий рух пішов на спад, оскільки більшість вимог було задоволено. На перший погляд видавалося, що шляхті вдалося залагодити конфлікт з українськими селянами. Проте це враження виявилось доволі оманливим.

Підтримане галицькою суспільно-політичною інтелігенцією, українське селянство усвідомило, що страйковою боротьбою зможе не лише покращити матеріальне становище, а й змінити суспільно-політичну розстановку сил у Східній Галичині. Страйки навчили селян солідарності й політичної самоорганізації, що дуже знадобиться під час боротьби за виборчі права наступними роками.

REFERENCES

- Chaikovskiy, A. (2002). *Spohady. Lysty. Doslidzhennia* (B. Z. Yakymovych, Comp.). (Vol. 1). Lviv [in Ukrainian].
- Demkovich-Dobrianskyi, M. (1969). *Ukrainsko-polski stosunki u XIX storichchi*. Munich [in Ukrainian].
- Do biloho tsaria. (1902, Serpen 30 (Veresen 12). *Dilo*, 194/195, 1 [in Ukrainian].
- Franko, I. (1986). *Panshchyna ta yii skasuvannia 1848 r. v Halychyni*. In *Ivan Franko. Istorychni pratsi 1898–1913* (Vol. 47, pp. 7–123). Kyiv: «Naukova dumka» [in Ukrainian].
- Granakh, A. (2012). *Os ide liudyna: avtobiohrafichnyi roman* (H. Petrosaniak, Trans.). Kyiv: Vydavnytstvo Zhupanskoho [in Ukrainian].

⁴⁸ Стрейки. *Діло*. 1903. 3 (16) липня. С. 1.

⁴⁹ Там само. С. 2.

⁵⁰ Хлопські стрейки. *Діло*. 1903. 5 (18) липня. С. 1; Стрейки. *Діло*. 1903. 7 (20) липня. С. 1.

Herbert, K., Zdenka, M., Rodoslaw, M., & Gabor, T. (1999). Historical legacies and strategies of democratization: pathways toward post-communist polities. In *Post-communist party systems: competition, representation and inter-Partycooperation*. (pp. 19–41). Cambridge: Cambridge University Press [in English].

Hud, B. (2018). *Z istorii etnosotsialnykh konfliktiv. Ukraintsi y poliaky na Naddnyprianshchyni, Volyni y u Skhidnii Halychyni v XIX – pershii polovyni XX st.* Kharkiv: Akta [in Ukrainian].

Khlopski streikovi zaburennia kolo Lvova. (1902, Cherven 13 (26)). *Dilo*, 131, 2 [in Ukrainian].

Khlopski streiky v Skhidnii Halychyni. (1902, Lypen 11 (24)). *Dilo*, 152/153, 1 [in Ukrainian].

Khlopski streiky. Chortkivshchyna. (1902, Lypen 23). *Dilo*, 162/163, 1 [in Ukrainian].

Khlopski streiky. (1902, Serpen 12). *Dilo. Dodatok do ch. 168/169*, 1 [in Ukrainian].

Khlopski streiky. (1902, Serpen 7). *Dilo. Dodatok do ch. 164/165*, 2 [in Ukrainian].

Khlopski streiky. (1902, Lypen 8 (21)). *Dilo*, 150, 1 [in Ukrainian].

Khlopski streiky. (1902, Lypen 9 (22)). *Dilo*, 151, 1 [in Ukrainian].

Khlopski streiky. (1903, Lypen 5 (18)). *Dilo*, 149, 1 [in Ukrainian].

Khlopski streiky. (1902, Lypen 23). *Dilo*, 162/163, 1 [in Ukrainian].

Krasivskiy, O. (2000). *Halychyna u pershii chverti XX st.: problemy polsko-ukrain-skykh stosunkiv*. Lviv: Vydavnytstvo LFUADU [in Ukrainian].

Kurylyshyn, K. (2018). *Chasopys «Dilo» (Lviv, 1880–1939 rr.): materialy do bibliohrafistyky* (Vol. 4). Drohobych: Kolo [in Ukrainian].

Levytskyi, K. (1926). *Istoriia politychnoi dumky halytskykh ukraintsiv 1848–1914*. Lviv: Nakladom vlasnym z drukarni oo. Vasyliian u Zhovkvi [in Ukrainian].

Limanowskij, B. (1892). *Galacja przedstawiona slowem i ołowkiem*. Lviv: Księgarnia Polska [in Polish].

Los, Ya. S. (2018). *Ukrainska sprava u spohadakh, lystuvanni y publitsystytsi. Vybrani tvory* (M. Marshal, S. Vuitovych, Comps.; V. F. Sahan, Trans.). Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian].

Monolatii, I. S. (2012). *Politychna uchast etnichnykh aktoriv piznohabsburzkykh Halychyny i Bukovyny*. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV [in Ukrainian].

Mykhalskyi, Yu. (2002). *Polski politychni partii ta ukrainske pytannia v Halychyni na pochatku XX st. (1902–1914)*. Lviv [in Ukrainian].

Po khlopskykh streikakh. (1902, Serpen 13 (26)). *Dilo*, 180, 2 [in Ukrainian].

Po streikakh. (1902, Veresen 6). *Dilo. Dodatok do ch. 188/189*, 1 [in Ukrainian].

Po streikakh. (1902, Lystopad 6). *Dilo. Dodatok do ch. 188 i 189*, 1 [in Ukrainian].

Savchuk, B. (1999). *Prosvitnytska ta sotsialno-ekonomichna diialnist ukrainskykh hromadskykh tovarystv u Halychyni (ostannia tretyna XIX – kinets 30-kh rokov XX st.)*. Ivano-Frankivsk: Plai [in Ukrainian].

Liubomyr. (1935). *Selianskyi bunt u Halychyni 1902–1935. U 30-littia velykoho selianskoho straiuku*. Scranton [in Ukrainian].

Steblii, F. I. (2012). Selianska reforma 1848 r. v Halychyni, na Bukovyni ta Zakarpatti. In *Entsyklopediia istorii Ukrainy: U 10 t.* (Vol. 9, p. 518). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Stefanyk, V. (1954). *Povne zibrannia tvoriv v trokh tomakh* (Vol. 3). Kyiv: Vydavnytstvo akademii nauk Ukrainskoi RSR [in Ukrainian].

- Strajk rolny. (1902, Sierpień 4). *Gazeta Narodowa*, 196, 2 [in Polish].
- Streikovi materialy. Chortkivshchyna. (1902, Serpen 7). *Dilo. Dodatok do ch. 164/165*, 2 [in Ukrainian].
- Streikovi materialy. (1902, Serpen 7). *Dilo. Dodatok do ch. 164/165*, 2 [in Ukrainian].
- Streiky. (1903, Lypen 3 (16)). *Dilo*, 147, 1 [in Ukrainian].
- Streiky. (1903, Lypen 7 (20)). *Dilo*, 150, 1 [in Ukrainian].
- Teperishnia pora i rusyny. (1880, Sichen 5 (17)). *Dilo*, 2, 1 [in Ukrainian].
- Rakovskiy, I. (Ed.). (1935). *Ukrainska zahalna entsyklopediia. Knyha znannia v 3-kh tomakh* (Vol. 3). Lviv; Ivano-Frankivsk; Kolomyia: Vydannia kooperatyvy «Ridna Shkola» [in Ukrainian].
- Voinarovskiy, T. (1910). *Vplyv Polshchi na ekonomichnyi rozvii Ukrainy-Rusy. Istorychno-ekonomichna rozvidka*. Lviv: nakladom avtora z drukarni Naukovoho Tovarystva imeny Shevchenka [in Ukrainian].

Vasyl ILNYTSKYI

*PhD hab. (History), Professor,
Head of the Department of History of Ukraine of
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Associate Professor at the Department of Mobilization,
Organizational, Staffing, Human Resources and Defense Planning,
Petro Sahaidachnyi National Army Academy
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4969-052X>
ResearcherID: H-4431-2017 (<http://www.researcherid.com/rid/H-4431-2017>)
Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57203399830>
e-mail: vilnickiy@gmail.com*

Volodymyr STARKA

*PhD hab. (History), Associate Professor, Department of History of Ukraine,
Archaeology and Special Branches of Historical Sciences
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0213-9298>
Researcher ID: AAB-9856-2020 (<http://www.researcherid.com/rid/AAB-9856-2020>)
e-mail: starka1980@tnpu.edu.ua*

THE STRIKES OF THE RURAL POPULATION OF EASTERN HALYCHYNA IN 1902–1903, AS A MEANS OF THE STRUGGLE FOR ECONOMIC AND POLITICAL RIGHTS

The article is based on the studies with the involvement of the materials of periodicals, published memoirs of eyewitnesses, and participants of the events that highlight the strike struggle of the rural population of Eastern Halychyna for improvement of the socio-economic situation in 1902–1903. Socio-political and socio-economic living conditions of the Halychyna peasantry of the Habsburg Empire are analyzed, in particular, where the main occupation was farming. Although agricultural products were quite expensive in European agricultural markets, the residents of Halychyna villages lived in the conditions of total poverty due to the existing

region conditions of land ownership and economic relations, which left everyone's income in the hands of Polish lords. No response to the peasants' requests to increase the payment for their work in the landed estates led to mass peasant strikes, the first of which took place in 1902 in the village of Kurovychi, near Przemyśl. In general, the peasants' strikes covered 13 counties of Eastern Halychyna. The strikers were supported by Greek Catholic clergy, representatives of Ukrainian nationals, and social Democrats. At the same time the leaders of the Muscovites, in fear of spreading the strikes to the territory of the Russian Empire, called for a struggle end. Roman Catholic priests actively called for the end of the strike. The imperial government gave the decision to end the strike movement on ransom to local authorities, which was completely under the influence of the Polish landowners. As a result, not only the forces of local gendarmes were involved but also Hungarian military units to suppress the uprising. Amid the harvest, about four thousand peasants were arrested, which endangered the further survival of their families. After the intervention in the situation of deputies of the Austrian Parliament, who managed to reach a compromise when most of the strikers' demands were satisfied. The strike movement of Ukrainian peasants showed that they can not only defend their socio-economic rights but also a rather powerful political force was born, the opinion of which must be taken into account by government circles.

Keywords: Eastern Halychyna, peasantry, strikes, struggle.